

כשרות "חלב נכרי" ומוצריו

מגיש: צור ביגל

כיתה ז' ישיבת בית יהודה, כפר מימון

מורה מלווה : הרב אליכל בן דוד

בס"ד

תוכן העניינים

פרק א' – הקדמה והצגת שאלת החקר

פרק ב' – איסור חלב נכרים

פרק ג' - דרכי ההיתר של חלב נכרי

פרק ד - האוטומציה בשרות ההלכה

פרק ה – מוצרי חלב נכרי

סיכום

ביבליוגרפיה

נספחים

ב"ה

פרק א: הקדמה**הרקע לעבודה**

התארחתי בבית של סבא וסבתא במיתר, הגישו לנו שוקולדים. רוב המבוגרים לא אכלו את השוקולדים. ולנו, הילדים השאירו הרבה.

סקרנותי גברה מאד, למה הם לא אוכלים. אבל שתקתי כי נהנתי מאד שקבלתי הרבה שוקולדים שהם לא לקחו ולנו השאירו.

לאחר מכן שאלתי אותם למה הם לא אוכלים ? ענו לי: כי זה אבקת חלב נוכרים.

שאלתי את סבא: מה זה חלב נוכרים? "מה, זה לא כשר?". סבא אמר לי שברור שזה כשר, הרי לא היה מחזיק בביתו משהו שאינו כשר. המשכתי לשאול אם כך למה הם לא אכלו?

סבא ענה לי שיש מחמירים שלא אוכלים את השוקולדים האלה. גם אני לא אוכל אבקת חלב נוכרי, הוסיף סבא, וכך רוב המבוגרים במשפחה שלנו. הדבר היה מוזר מאד בעיני, מצד אחד זה כשר ומצד השני מחמירים ולא אוכלים. בקשתי מסבא שיסביר לי למה יש מחמירים שלא אוכלים. סבא ענה לי בקיצור שאם נוכרי (גוי) חולב את הפרה חוששים שאולי הוא ערבב בחלב גם חלב אסור, חלב של בעל חיים טמא, לכן מחמירים. אז המשכתי לשאול למה סבא אמר שזה כשר והרשה לנו לאכול?

סבא ענה שיש דעות שמתירות כאשר אנחנו יודעים שהנוכרי לא ערבב חלב אסור בחלב הפרה. וכמו כן יש הבדל בין חלב ממשי לאבקת חלב. יצאתי מבולבל. בקשתי מסבא להסביר לי יותר את העניין וכך הגעתי לעבודה זו.

השאלות שאני רוצה לברר בעבודה זו הן :

- מהו איסור חלב נכרי וטעמיו, ומה ההיתרים שניתנו לגביו?
- האם קיים הבדל בין חלב לשאר מוצרי החלב?
- מהי אבקת חלב נכרי, ומדוע בה רבו השיטות להקל ?
- כיצד יש לטכנולוגיה החדשה השפעה על ההלכות הללו?

פרק ב: איסור חלב נוכרים

לפני שנכנס לעומק איסור חלב נוכרי נלמד על דיני הכשרות של החלב.

מהו חלב כשר, ומהו חלב אסור?

ההלכה קובעת: "היוצא מן הטהור – טהור, והיוצא מן הטמא – טמא" כלומר כל מה שיוצא מבעל חיים כשר, הוא כשר. וכל מה שיוצא מבעל חיים טמא הוא טמא.

הלכה זו יוצאת מדברי המשנה: "בהמה טהורה שילדה מין בהמה טמאה מותר באכילה ואם יש בו מקצת סימנין חייב בבכורה וטמאה שילדה מחמת טהורה אסור באכילה שהיוצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור" (מסכת בכורות פרק א משנה ו).

כלומר, כל מה שנולד או נוצר בבהמה טהורה הוא טהור וכל מה שנולד או נוצר בבהמה טמאה הוא טמא ואסור באכילה. לפי זה, וולד, חלב, ביצים או כל דבר שיצא מבהמה טהורה מותר באכילה או בשתייה, ואילו חלב וכד' של בהמה טמאה אסור בשתייה מן התורה, כשם שהבהמה עצמה אסורה באכילה מן התורה.

בכל זאת יש מקרים שגם חלב של בהמה טהורה יהיה אסור באכילה. וכך כותבת המשנה: "ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואין איסורן איסור הנאה: חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו" (תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף לה עמוד ב).

מדברי המשנה אנו לומדים: שגם כאשר מדובר בחלב בהמה טהורה, (כמו פרה או עז) אסרו חכמים לשתות חלב שנחלב על ידי נוכרי, אם הישראלי לא ראה את תהליך החליבה. כפי שנראה בתחילת הפרק הבא, סיבת האיסור היא בגלל שיש חשש שהנוכרי ערבב בתוכו גם חלב של בהמה טמאה. הגמרא כותבת שאין חשש שמא החליף את החלב הטהור בחלב אסור, כי צבעם שונה, ולכן החשש הוא רק לערבוב.

פרק ג: דרכי ההיתר של חלב נוכרי

1. השגחה ישראלית על החליבה

מה צריך לעשות כדי שיהיה מותר לשתות חלב של פרה שהנוכרי חלב אותה? נמשיך בדברי המשנה שהובאה לעיל:

"ואלו מותרין באכילה: חלב שחלבו עובד כוכבים וישראל רואהו..."

ועל זה מוסיפה הגמרא: "תנינא להא דת"ר: יושב ישראל בצד עדרו של עובד כוכבים ועובד כוכבים חולב לו ומביא לו, ואינו חושש. היכי דמי? אי דליכא דבר טמא בעדרו, פשיטא ואי דאיכא דבר טמא

בעדרו, אמאי? לעולם דאיכא דבר טמא, וכי קאי חזי ליה, וכי יתיב לא חזי ליה, מהו דתימא: כיון דיתבי לא חזי ליה, ניחוש דלמא מייתי ומערב ביה, קמ"ל: כיון דכי קאי חזי ליה, אירתותי מירתת (מפחד) ולא מיערב ביה". (תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף לט עמוד ב)

בסוגיה זו מוסיפה הגמרא הסבר לדברי המשנה שגם אם הישראלי יושב בצד העדר של הנוכרי החלב של הנוכרי, מותר. מכיוון שהישראלי יכול להגיע לפתע פתאום ולראות את החליבה שואלת הגמרא באיזה מקרה מדובר שאם ישראל יושב בצד העדר של הגוי, החלב שלו מותר.

אם תאמר שמדובר במקרה שאין בעל חיים טמא, שנותן חלב, בעדר של נוכרי זה, פשוט הדין ואם יש בעל חיים טמא בעדר למה מספיק שהיהודי יושב בצד העדר של הנוכרי, הרי אינו רואה את החליבה בתדירות והנוכרי יכול לערבב גם חלב אסור בחלב הכשר!?

עונה הגמרא וקובעת שגם אם יש בהמה טמאה בעדר של הגוי אם היהודי משגיח על החליבה, א"כ אין חשש לערבוב חלב טמא בחלב הטהור – מותר החלב.

הגמרא מוסיפה: שאפילו אם הישראלי, נמצא במקום שבו הוא רואה את החליבה רק בעמידה ולא בישיבה, החלב מותר מכיוון שהנוכרי חושש שמא הישראלי יקום ויתפוס אותו אם ינסה לערבב דבר טמא בחלב.

מגמרא זו ניתן להבין דין דומה לזה: אם הישראלי נכנס לרפת מידי פעם ויוצא ממנה, החלב מותר מכיוון שהנוכרי חושש שמא בכל רגע יגיע הישראלי ויתפוס אותו אם הוא יערבב חלב טמא, לכן מותר החלב.

לסיכום נפסק להלכה:

חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו, אסור, שמא עירב בו חלב טמא. היה חולב בביתו וישראל יושב מבחוץ, אם ידוע שאין לו דבר טמא בעדרו, מותר, אפילו אין הישראלי יכול לראותו בשעה שהוא חולב. היה לו דבר טמא בעדרו, והישראל יושב מבחוץ והעובד כוכבים חולב לצורך ישראל, אפילו אינו יכול לראותו כשהוא יושב, אם יכול לראותו כשהוא עומד, מותר, שירא שמא יעמוד ויראהו, והוא שיודע שחלב טמא אסור לישראל. (שולחן ערוך יורה דעה הלכות מאכלי עובדי כוכבים סימן קטו סעיף א)

כלומר: שולחן ערוך פוסק ששמירת ישראל מועילה אפילו אם רואה אותו רק בעמידה. עוד פוסק השו"ע, שגם אם אין בהמה טמאה חולבת (שמוציאה חלב) בעדר של הנוכרי, יש צורך בהשגחה של ישראל. לפחות שיעמוד בצד העדר במקום שיוכל להבנס ולראות את החליבה והנוכרי יחשוש לערבב חלב טמאה.

2. חלב נוכרי במקום שאין חשש ערבוב

מה הדין במקום שבו לא מצוי כלל חלב טמא, או שמכל סיבה אחרת אין אפשרות לערבב חלב של בהמה טמאה, בחלב הכשר?

דבר זה תלוי איך נסביר את דברי הגמרא שהובעה לעיל. הגמרא שאלה שאם מדובר בעדר בו אין בהמה טמאה "פשיטא?!". אם נסביר פשיטא שאפשר להסתפק בישראלי יושב בצד העדר של הנוכרי, יוצא שגם במקרה שאין בהמה טמאה אצל הנוכרי עדיין יש צורך בהשגחה כל שהיא של ישראל.

אבל אם נסביר "פשיטא" שאין צורך בהשגחה כלל כי הרי אין חלב אסור מצוי בסביבה, יצא שבמקרים שבהם אין חלב אסור בסביבה או שהחלב האסור יותר יקר ולא כדאי לערבב עם החלב המותר, במקרה כזה (שזה המקרה הנפוץ כיום בעולם) חלב נוכרי מותר ללא כל השגחה.

אכן ישנה מחלוקת בין הפוסקים האם האיסור עדיין קיים במקרים שאין חשש לערבוב החלב האסור בחלב המותר. למשל בשו"ת חת"ם סופר, מביא את דעת ה"פרי חדש":

"כתב פרי חדש (יו"ד קטו ו) שעל זה סמכתי בהיותי באמשטרדם לאכל עמהם חלב שחלבו נכרי. כי במדינתו מקום שיצאתי משם שמה שכיחי חלב גמלים מה שאין כן במדינתנו.

הנה מה שכתב באמשטרדם רצונו שנתאכסן אצל ספרדי/פורטוגזים/ שם והם נוהגים היתר על פי רדב"ז הנ"ל (שפסק להתיר אם אין בהמה טמאה בעדר של הנוכרי)". (שו"ת חת"ם סופר חלק ב יורה דעה סימן קז)¹

כלומר: יש מתירים כי לדעתם חכמים לא גזרו על חלב נוכרי אלא כאשר קיים חשש לערבוב החלב, אבל כאשר אין חשש כזה כי אין בעדר של הנוכרי בהמה טמאה שמפיקה חלב לא שייך טעם האיסור ולכן מותר. והם מפרשים את דברי הגמרא שאם אין בהמה טמאה בעדר של הנוכרי פשיטא שמותר ולא צריך אפילו ישראלי יושב בצד העדר.

חלב נוכרי במקום שהחלב האסור יקר מהחלב המותר

דיון דומה קיים כאשר אין חשש שהנוכרי יערבב חלב טמא בחלב הטהור כי הוא יקר יותר. בעניין דומה פסק הרמב"ם: "המורייס במקום שדרכן לתת לתוכו יין אסור ואם היה היין יקר מן המורייס מותר, וכזה מורין בכל דבר שחוששין לו שמא יערבו בו העכו"ם דבר אסור, שאין אדם מערב דבר היקר בזול שהרי מפסיד, אבל מערב הזול ביקר כדי להשתכר". (רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כו)

כלומר לדעת הרמב"ם, התירו במקרה שחלב בהמה טמאה הוא יקר בהרבה לעומת חלב טהורה (כפי שהמצב בימינו), וממילא החשש שמא יערבו אותו בחלב בהמה טהורה אינו סביר. על מציאות כזו לא גזרו חכמינו. ניתן להוסיף את דברי הרמב"ם האלו, לשיטות המקילים במקרים שאין חשש שיערבבו חלב אסור בחלב המותר.²

¹ בדעת המתירים גם התשב"ץ והרשב"ץ (תקנ"ד). וכפתור ופרח (פה) ורש"י בספר האורה (קי) וכן החזון אי"ש (מאכלי עכו"ם מא ד)

² (וכן פסקו התשב"ץ. הפרי חדש סימן קי". הפרי תואר וכף החיים יורה דעה. קטו)

אמנם בניגוד לפוסקים שהקילו במצבים כאלו, ישנם פוסקים רבים שאוסרים: בשערי דורא כתב: (מובא בפרי חדש סי' קי"ד) "חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אין בהמה בדיר אסורה דלא ליפוק חורבא מיניה (שלא יצא חורבן ממנו) ופורץ גדר ישכנו נחש כך פסק רש"י ז"ל".

ובשו"ת חתם סופר מוסיף "דס"ל לרש"י דחלב גזירה קדמונית היתה קודם שאסרו גבינה ואז אסרו החלב שאין ישראל רואהו אף על גב דתחלת גזירתו הי' משום חשש עירב דבר טמא מ"מ כיון שגזרו ואסרו במנין סתם אסרו כל חלב שאין ישראל רואה החליבה או יכול לראות אפי' ליכא חשש דבר טמא כגון החולב לגבן" (שו"ת חתם סופר חלק ב יורה דעה סימן קז)

כנראה כוונתו למה שכתב בספר הדרשות שלו :

לבסוף יתפתו בני ישראל ויבלו זמנם בחכת החיצונים, עד שסוף סוף יתערבו אומות העולם בזה עמנו, ויתחילו לדרוש באגדות של דופי לאמור: מאי טעמא נאסר חלב בהמה טמאה? משום דמוליד חולי וטמטום כך וכך על פי חוקי חכמת הטבע. חכם גדול היה משה רבנו ע"ה. אך אם כן טפשות היא לאסור חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו, וכיוצא בזה בכל המצוות.

ולא חכמו ישכילו, כי יש בכל אלו טעמים אחרים גבוהים מעל גבוהים, ועל כל דבר ממונים מלאכים מטיבים ומריעים, ואז יבינו וישכילו כי כל גדרי חז"ל וגזרתם – יש להם שורש למעלה, אז ישימו מחסום לפיהם. (דרשות החתם סופר דרוש לז' בטבת).

כלומר: בגלל שגזירת חכמים זו, (כמו כל גזירות חכמים) היא גזירה קדמונית וכללית, לא רק בגלל החשש שמא הנוכרי יערבב. אלא יש לה סיבה נסתרת קדמונית יותר שחז"ל לא ספרו לנו. לכן האיסור קיים בכל מצב, שאין השגחה ישראלית על החליבה, כמו כל גזירה שגזרו חכמים באסיפה של חכמים (במנין) שלא ניתן לבטל גזירה כזו.

כאן המקום להוסיף דברים שכתבו אחרונים נוספים:

" הגה"ק (הגאון הקדוש) מצאנו זצוק"ל אמר: שקיבל מהרב הגאון מלייפניק ז"ל איש מפי איש עד משה רבנו, שחלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אין הטעם האמיתי לאיסורו שמא יערבו בו חלב טמא, אלא שטעם זה הוא הטעם שגילו חכמים, אך יש טעם כמוס אחר מדוע חלב שחלבו גוי אסור". (דרכי חיים אות נ)

3. היתר מצד השגחת הממשלה על יצור החלב

היתר מצד אחר, נוסף לדיון בדורות האחרונים, והוא פיקוח הממשלה. כותב החזון איש: ואמנם בשיש פיקוח הממשלה על החלב שלא יערבו חלב טמא, והם צפויים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דהוי כשפחות החולבות דמירתת (שהשפחות העובדות בבית ישראל פוחדות לערבב והחלב שהן חולבות, מותר) וכיושב בצד העדר וכשהוא עומד

הוא רואה, והפרי חדש כתב דאם חלב טמא ביוקר יש להתיר כמו במורייס כיון דהתירו חכמים חלב בזמן שהוא מבורר. שהרי לחד לישנא התירו לעשות גבינה, ואף למאי דקיימא לן לאסור היינו משום חלב דביני אטפי, אבל אם היה אפשר להבטיח מחלב טמא (להבטיח שלא יהיה חלב טמא בכלי של החלב ממנו עושים גבינה) לא היו אוסרין וכן התירו באין בעדרו טמאה ויושב בצד עדרו וכמו שהאריך הפרי חדש. (חזון איש הלכות מאכלי עכו"ם מא ד)

החזון אי"ש סמך על הדעות שהתירו חלב נוכרי במקרה שאין לנוכרי בהמה טמאה ולכן אין חשש שיערבב עם חלב הפרה גם חלב בהמה טמאה. החזון איש טוען שאיסור חלב נוכרי מוסבר בגמרא שהוא בגלל החשש שהנוכרי יערבב וכאשר החשש לא קיים כי השלטון מקפיד שלא יערבבו אין איסור, כמו דעת המתירים אם אין בהמה טמאה בעדר של הנוכרי, או שהחלב הטמא יקר יותר מהחלב הכשר, או במקרה שהישראל עומד בצד העדר ויכול לראות לפעמים את החליבה או כמו שהתירו חלב שחלבה השפחה הנוכרית העובדת בבית הישראל שחוששת מלערבב.

אמנם יש מי שכתב שהחזון איש חזר בו מדבריו:

והנה סיפר לי הרב הרב הגאון ר' משה סאלאווייטשיק, נכד ר' חיים, שהוא שאל לחזון איש על זה שאומרים עליו שהתיר חלב עכו"ם, והשיב בזה הלשון מה עוד יאמרו עלי, בקרוב יאמרו עלי שאני מתיר ח"ו גם אשת איש - והעיד לפני איש מהימן ביותר, ששאל לחזון איש על השמנת (סמעטענע) של עכו"ם, ואסר לו בפירוש. וגם העיד לפני עוד איש אחר מהימן ביותר שאסר בהוראתו חלב עכו"ם אף לקטן בן ה' שנים. וכנראה מה שכתב בספרו הנ"ל, הוא רק בדרך שקלא וטר"ה וכלשונו שם יש מקום לומר. ובאמת לא הביא לן שם שום חדשות, דמי לא יודע מדעת הפרי חדש דחלב לא נאסר במנין (שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן לה).

אך יש שפקפקו בזה והשאירו את דברי החזון איש הכתובים על בורים (הראשון לציון הרב יצחק יוסף בשם אביו הגר"ע יוסף זצ"ל, וכן נראה בשו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קי).

בדומה לסברת החזון איש כתב הרב משה פיינשטיין:

ומה שכתב כבוד תורתו לשון לאלה המזדהרים מסתם חלב הבא מנכרים תמוה (שאלו שאוכלים מחלב נוכרים באמריקה זה תמוה ומוזר) דהאלו שאין נזהרין מתקנות חכמים ויראת שמים הוא רק מחלב של הקאמפאניעס (המפעלים) מטעם גדול שמירתתי (פוחדים) לערב אף משהו מצד השגחת דיני המדינה שעונשין על זה ובמירתת לא גזרו כי הא דישראל יושב בצד עדרו של עכו"ם שמותר אף דלא חזי ליה כיון שיכול לראותו כשיעמוד מירתת (בע"ז דף ל"ט ועיין ברמב"ם פ"ג ממ"א ה"ז) לכן סברי דגם במירתת זה של עונש חוקי המדינה לא הי' בכלל הגזרה. ולעניות דעתי מסתבר שהדין כמותם. אבל ליקח חלב מפארמער נכרי (מחזואי נוכרי, פרטישאיין עליו פיקוח ממשלתי - לא ממפעל

מפוקח ע"י הממשלה) נזהרין כל ישראל בני אשכנז (דלא כרדב"ז ופרי חדש ועיין בחתם סופר סימן ק"ז) ועובדא דכבוד תורתו איירי בפארמער. (המקרה עליו שאל השואל היה בחוואי פרטי). ידידו מוקירו, משה פיינשטיין. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן מו)

הרב פיינשטיין התיר חלב נוכרי שמיוצר במפעלים מפוקחים ע"י הממשלה במדינות בעלי משטר מסודר (כמו ארצות הברית ומדינות מערב אירופה). בגלל שחוקי המדינה אוסרים לערבב חומרים ולא לכתוב על האריזה של המזון, את כל מה שהאוכל מכיל. לכן התיר לשותות חלב נוכרי מפני שערבוב חומרים זרים (כמו חלב בהמה טמאה) בחלב הפרה אסור על פי חוק, כך שהנוכרי חושש לעשות זאת מפחד לקבל עונש מהשלטון, אם ייתפס עובר על החוק, והרי זה דומה להשגחה על ידי היהודי.

בכל מקרה ניתן להבין, כי במדינות בהן המשטר לא חזק והאזרחים לא שומרים על החוק בתעשיית המזון, יש זיופים רבים וממילא לכל הדעות לא ניתן להסתמך על ההיתר הזה.

לעומת זאת יש החולקים על היתר זה של הרב משה פיינשטיין זצ"ל. וכתבו שאין להתיר את החלב אלא באופנים המותרים בגמרא ובשולחן ערוך דהיינו שישראל יושב בצד העדר ומשגיח:

והשדי חמד (מערכת חלב) הנ"ל מביא בארוכה כל השיטות בפרטיות שהרבה סוברים דנאסר במנין, והרבה סוברים דלא. אבל עובדא דמלתא אין מי שיכחיש, דמדור דורות בכל המקומות ואף בערי ספרד (חוץ מאיזה מקומות בספרד וכמבואר בשדי חמד הנ"ל) אנו נוהגין לאיסור, ועל זה כתב שפיר החתם סופר (סמן ק"ז הנ"ל) דנמצא קולו חומרו, די שחשש נדר דאורייתא, ומזה לא נגע החזון איש כלל בספרו. (כלומר החזון איש לא התייחס חעובדה שקבלת ישראל להחמיר, אולי אוסרת מדין נדר). גם י"ל, דכל השקלא וטריא קאי רק על האבקת חלב דלא היתה בכלל הגזירה דנאסר במנין. (שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן לה)

לסיכום אביא מה שספרה סבתא:

סבתא של אבא שלי, הרבנית שושנה סילברט, נולדה בארה"ב בעיר ניו יורק והיא זוכרת שבביתה (אבא שלה היה רב: הרב דויד טלנסקי זצ"ל) שתו רק חלב שהיה כתוב עליו באנגלית חלב ישראל. זאת למרות ההיתר של הרב פיינשטיין. וכך נהגו רבים מהמחמירים בארה"ב, בגלל שההיתר לחלב נוכרי בארה"ב, ניתן רק בשעת הדחק כשאין אפשרות אחרת. למעשה, כיום בקהילות יהודיות גדולות יש חלב ישראל.

פרק ד: האוטומציה בשרות ההלכה

חליבה רובוטית

רוב חליבת הפרות בימינו מתבצעת באמצעות מכונות חשמליות כשיד אדם אחראית רק להלביש את המשאבות על העטינים. כבר כיום יש אומרים שאין אפשרות להתאים את המשאבות לעטיני הבהמה של בהמות אחרות אלא רק לפרות. לכן בימינו אין לחשוש לערבוב חלב אסור בחלב מותר. בשנים האחרונות מתפתחת צורת השאיבה ע"י רובוטים, שעושים את כל הפעולות אוטומטית המערכת מזהה את הפרה ומתאימה להן את צורת המשאבה. למערכת כזו בלתי אפשרי לחלוטין לערבב חלב אחר.

האם במצב כזה ניתן להקל יותר בדיני חלב נוכרי?

גם לדעות שזו גזרת חכמים עתיקה שיש לה גם סיבות נסתרות, ניתן להקל בתאי אוטומציה מכיון שמספיק שמפקחים על תחילת העבודה כשמכשירים את הרובוטים לעבודתם מול הפרות שברפת. לאחר מכן הרובוטים עובדים מעצמם ללא כל התערבות של אדם וממילא הדין הוא כמו חלב שנשפך מעצמו מהפרה שמותר גם בלי השגחה.

(הרחבה בנושא זה: הרב אברהם מוסקוביץ' מפקח מטעם בי"ד לונדון, נתיב החלב ג, מובא

בנספחים. 2)

מערכת צילום במקום השגחה

האם ניתן להשתמש במערכת צילום שמצלמת כל הזמן את הנעשה במחלבה?

האם פיקוח כזה יחשב כאילו ישראל יושב בצד העדר ומשגיח?

לשאלת רבני "תנובה" כתב הרב שמואל ווזנר זצ"ל:

הריני לאשר, כי ועדת מהדרין תנובה הציעו לפני את שאלתם בעניין השימוש במצלמות להשגחה על הדירים (דיד של עיזים) של הערבים, כהשגחה מועילה על פי דין לעניין השגחה על חלב שנחלב ע"י נכרים. ולאחר שעיינתי בדברים, ובאופן הפיקוח שנעשה בעזרת המצלמות (שמצלמים את תחילת כל החליבות, מהלכן, וביניהם באופן שהגוי בעל הדיר אינו יודע מתי מצלמים, ומקפידים לבדוק הצילומים מידי יום ביומו כולל מוצ"ש על מה שהיה בשבת, והצילום נעשה הן על החליבה והן על מיכל החלב). הסכמתי לזה בצירוף דין שמהני יוצא ונכנס כי ניתן לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות לעניין השגחה שיחשב כחלב ישראל למהדרין.

רק התניתי שלא יסמכו רק על המצלמות, אלא שיבקרו גם מפעם לפעם בדירים הללו, וקבענו עשרים פעם יוצא ונכנס לכל הפחות. וכך קיבלו לעשות לבקר כעשרים פעם בשנה, והשאר לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות. (נתיב החלב ג עמ' 52. נתיב

החלב ו עמ' 37-34)

גם הרשל"צ הרב מרדכי אליהו זצ"ל התיר השגחה ע"י מצלמות אלא שלא הצריך תנאים נוספים וכתב: "בחליבה בעדרים גדולים מועיל פיקוח ע"י מערכת צילום במעגל סגור באופן שהמשגיח יכול לראות את החליבה בשעות חליבתה, ובלבד שידע הגוי שיש מערכת צילום ושהמשגיח יכול לראות את החליבה וכן שידע הגוי שחלב טמא אסור לישראל". (שו"ת מאמר מרדכי כרך א יורה דעה סימן ד סיכום ב)

פרק ה': מוצרי חלב נוכרי

1. גבינת נוכרים

האם גבינה שעשה נוכרי מחלב פרה או עז מותרת באכילה?

למעשה אין אפשרות לעשות גבינה אלא מחלב של בהמה טהורה. לכן ניתן לשאול האם גבינה של נוכרי תהיה מותרת באכילה כי אין חשש שהנוכרי יערבב בתוך החלב גם חלב בהמה טמאה כי אם יערבב לא יוכל לגבן את החלב. או שאולי נגיד, כאשר גזרו חכמים את איסור חלב נוכרי כללו בו גם את הגבינות?

כדי לעשות גבינה (בעיקר גבינה קשה) צריך להכניס לחלב חומר שמקשה את החלב והופך אותו לגבינה. תהליך זה נקרא בלשון חכמים – מעמיד, כי זה כאילו מעמיד את החלב הנוזלי והופך אותו למוצק. חומר זה נמצא במיצי הקיבה של בהמות וגם בצמחים מסוימים. אכן נכתב במשנה: אלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואיסורן איסור הנאה: המורייס וגבינת בית אונייקי של עובדי כוכבים - אסורין ואיסורן איסור הנאה, דברי ר' מאיר; וחכ"א: אין איסורן איסור הנאה. אמר ר' יהודה: שאל ר' ישמעאל את רבי יהושע כשהיו מהלכין בדרך, אמר לו: מפני מה אסרו גבינות עובדי כוכבים? אמר לו: מפני שמעמידין (מגבנים) אותה בקיבה של נבילה. (עבודה זרה דף כט עמוד ב)

הגמרא מביאה טעמים נוספים לאיסור גבינת נוכרי:

"מפני שמעמידין (מגבנים) אותה בקיבת עגלי עבודת כוכבים". כלומר האיסור בגלל הנאה מעבודת כוכבים.

"אר"ש בן פזי אמר ריב"ל: משום ניקור". כלומר האיסור בגלל החשש שמא השאירו את החלב גלוי ובעל חיים ארסי הטיל בו ארס.

"א"ר חנינא: לפי שא"א לה בלא צחצוחי חלב". כלומר האיסור בגלל שיתכן ונשאר מעט חלב בהמה טמאה בגבינה, למרות שגוף הגבינה ודאי מחלב כשר.

"ושמואל אמר: מפני שמעמידין אותה בעור קיבת נבילה". (עבודה זרה דף לה עמוד א) להלכה נפסק:

גבינות העובדי כוכבים, אסרום מפני שמעמידים אותם (מגבנים אותם) בעור קיבת שחיתתם שהיא נבלה. ואפילו העמידוהו בעשבים, (בחומר צמחי) אסורה. הגה: וכן המנהג, ואין לפרוץ גדר אם לא במקום שנהגו בהם היתר מקדמונים. ואם הישראל רואה

עשיית הגבינות והחליבה, מותר וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו. ואם ראה עשיית הגבינות ולא ראה החליבה, יש להתיר בדיעבד, כי אין לחוש שמא עירב בו דבר טמא מאחר שעשה גבינות מן החלב, כי דבר טמא אינו עומד, (אי אפשר לגבן) ובודאי לא עירב בו העובד כוכבים מאחר שדעתו לעשות גבינות ומכל מקום אסור לאכול החלב כן. (שולחן ערוך יורה דעה הלכות מאכלי עובדי כוכבים סימן קטו סעיף ב)

כלומר: חז"ל אסרו גם גבינת נוכרים מחשש שמא בתהליך עשיית הגבינה העמידו אותה (בתהליך הגיבון) בעור קיבה של בהמה טמאה. טעם זה נבחר להלכה כי הוא מופיע במפורש במשנה (ערוך השולחן קטו יד).
 לדעת רוב הראשונים איסור זה שייך גם במקום שלא רגילים להשתמש בעור קיבה לצורך גיבון החלב. (ערוך השולחן קטו יד).
 אם יהודי רואה את חליבת החלב ואת גיבון הגבינה, הגבינה מותרת באכילה.

2. חמאת נוכרים

להלכה נפסק בשולחן ערוך:

החמאה של עובדי כוכבים, אין מוחין לאנשי המקום שנוהגין בו היתר. ואם רוב בני המקום נוהגים איסור, אין לשנות. ובמקום שאין מנהג, אם בשלה עד שהלכו צחצוחי החלב, מותרת. הגה: מותר לבשלה לכתחלה כדי שילכו צחצוחי חלב ואם בשלה עובד כוכבים, מותרת, דסתם כליהם אינן בני יומן. (שולחן ערוך יורה דעה הלכות מאכלי עובדי כוכבים סימן קטו סעיף ג)

חמאת נוכרי לא נאסרה בגזירת חז"ל על חלב נוכרי, מכיוון שאי אפשר לעשות חמאה מחלב בהמה טמאה אלא רק מחלב פרה. בכל זאת במקומות רבים נהגו איסור בחמאת נוכרים, מכיוון שבכלי האחסון של החלב המיועד לחמאה מאחסנים גם חלב אסור, ואולי נשארו שאריות מהחלב האסור. בשנים הראשונות של מדינת ישראל נהגו להקל ולהשתמש בחמאת נוכרי, מכיוון שלא היה מספיק חלב בארץ כדי לייצר חמאה מחלב ישראל. אבל בימינו השימוש בחמאת נוכרי בתעשייה הישראלית, הוא נדיר מאד, כי יש מספיק חלב מתוצרת ישראל שממנו עושים חמאה. לכן, כאשר מייבאים חמאה מחו"ל מצוין עליה בפירוש "חמאת חו"ל". (ראה מדיניות הרבנות הראשית לישראל כפי שמופיעה בנספחים 1)

3. אבקת חלב נוכרי.

מהי אבקת חלב וכיצד מייצרים אותה?

תהליך הייצור המודרני הראשון של אבקת חלב, הומצא על ידי הרופא הרוסי אוסיפ קריצ'בסקי בשנת 1802.

הייצור המסחרי הראשון של חלב מיובש, אורגן על ידי הכימאי הרוסי דרצ'וב בשנת 1832. ב-1833 ויליאם ניוטון פיתח שיטה לייבוש בוואקום של חלב, וב-1855 נרשם פטנט לייבוש מסחרי של חלב על ידי ט.ס. גרימווייד (T.S. Grimwade).

מאז המאה ה-20 אבקת חלב מיוצרת על ידי צמצום חלב בחום לחצי מנפחו המקורי, וריסוס הנוותר בקיטור עד לאידוי מרבית נוזליו. שתי שיטות מקובלות אחרות הן מריחת החלב על תוף פח רותח וסחרורו עד שהחלב מתקשה על הדופן; וייבוש בהקפאה, בדומה לקפה מגורען. לכל שיטת ייבוש תוצר שונה במקצת, מבחינת היכולת לשאת נוזלים מחדש, משקל נקי, טעם ואף ערכים תזונתיים. (מתוך אתר מועצת החלב).

האם אבקת חלב נוכרי אסורה כמו חלב נוכרי?

בשאלה זו חולקים הפוסקים:

הרב צבי פסח פראנק זצ"ל רבה של ירושלים התיר וכתב:

ע"ד אבקת חלב תוצרת אמריקא.

נשאלתי, ע"ד אבקת חלב הבאה מאמריקא ונעשה בבתי חרושת שלהם מחלב שנחלב ואין ישראל רואהו, אם זה כשר לאכילת ישראל, או לא?

...ולכאורה לשון הרמב"ם (פ"ג מהל' מא"ס הט"ו) שכתב בשם מקצת גאונים המתירים חמאה של גויים דהוא משום שלא גזרו על החמאה, מלשון זה נראה דבגזירתם על הגבינה לא נכללו כל תוצרת החלב אלא אמרינן דדוקא גבינה דגזרו גזרו, ואין למדין מזה על שאר דברים הנעשים מחלב. וא"כ כשם שאין חמאה בכל גזירה דגבינה ה"ה אבקת חלב נמי אין בה משום גזירה דגבינה..

ומעתה נהדר לדידן, בדין אבקת חלב הניקח מהעכו"ם, שתנאי בית חרושת זה מפורסם שנעשה דווקא מחלב פרה ולא ממין אחר ובודאי אף את"ל די ש לחוש לתערובת חלב טמא, עדיין יש לדון דאבקה זו מותרת משום ס"ס דשמא אין כאן תערובת חלב טמא כלל, ואף את"ל די ש בו שמא שאינו אלא מיעוטה שאינו אוסר מן התורה... .

ומכיון דהאבקה לא היתה מעולם נכללת לא בגזירת חלב ולא בגזירת גבינה ואין בה חשש של אעירובי חלב טמא כמו שנתברר לעיל דהעכו"ם קפיד שלא לערב בה חלב טמא וגם לא שכיח חלב טמא כלל שם, ובפרט שיש עונש על המזייף לכן אין מקום לאסור את המותר ולעשות גזירות מעצמנו.

לפי"ז הוא עדיף מחמאה שאפילו להגאונים האוסרים יש לדון דבאבקת חלב כו"ע מודים דמותרת היא לאכילה. (שו"ת הר צבי יורה דעה סימן קג)

המתירים אבקת חלב נוכרי סוברים:

א. שאבקת חלב לא נכללה מלכתחילה בגזירה שגזרו חז"ל על החלב כי בזמן חז"ל לא ידעו לייצר אבקת חלב.

ב. אין חשש שמא יערבב חלב טמא בגלל חשש משלטונות אמריקה (דומה לנימוק של האגרות משה).

ג. יש פה ספק ספיקא (ספק בתוך ספק) :

1. האם ערבבו חלב אסור בחלב הפרה.

2. האם היתה זו כמות גדולה שלא בטלה בשישים (יותר מ-1.7%).

ובכל מקרה של ספק ספיקא אפילו באיסור מן התורה – מותר.

החזון איש אסר אבקת חלב נוכרי וכתב:

אבקת חלב אינו עניין (אינו דומה), לגבינה וחמאה דגבינה נעשית ע"י הפרשת המים מן הגוש, והפרשה זו נעשית ע"י החימוץ שנותנין בהחלב. והחמאה נעשית ע"י תנועות ונדנדוד של החלב, או ע"י חימום על האש לקלוט את השומן הקפוי, (הקרוש) וטבע של עניינים אלו אינו בחלב טמא. (אי אפשר לעשות זאת בחלב טמא)

אבל אבקת חלב נעשה ע"י אויר חם ויבש והלחות של החלב כלה באויר והיבש של החלב נשאר. ופעולה זו אין לה צורך לטבע של הפרשה, (אינה מיוחדת לטבע החלב הכשר) ואפשר ליבש כל דבר לח ואפשר ליבש חלב טמא כחלב טהור ויש כאן חשש של חלב טמא לגמרי או לתערובותו, ואין הבדל בין חלב עכו"ם לאבקת חלב. (חזון איש הלכות מאכלי עכו"ם מא ד)

החזון איש אוסר אבקת חלב נוכרי מכיוון שגזירת חז"ל הייתה על כל החלב ומוצרים שניתן לעשות גם מחלב טמא, וממילא הדבר כולל גם את האבקה שניתן להכין מכל דבר שמבישים אותו, גם מחלב טמא.

בשולי דבריו נכתוב: שהחזון איש התיר חלב נוכרי ממדינות בהן יש פיקוח על החלב ואם כך אבקת חלב ממדינות אלו יהיה מותר גם לדעת החזון איש.

גם הרשל"צ הרב מרדכי אליהו זצ"ל אסר חלב נוכרי ואפילו ממדינות מתוקנות וכן אבקת חלב נוכרי. וכתב:

א. להלכה איסור חלב נכרי הוא משום גזירה, ולכך גם אם בטל הטעם, הגזירה לא בטלה, ולכן אף במקום שאין מצוי חלב טמא או שהוא מצוי אך ביוקר, מ"מ החלב אסור.

ג - גם אבקת חלב של נכרי הוא אסור, וע"כ יש ליזהר שלא לקנות מוצרים המכילים אבקת חלב נכרי.

ד - לגבי אבקת חלב לתינוקות יש להקפיד לקנות אבקת חלב של ישראל אף שמחירו הרבה יותר יקר, מיהו אם האבקת חלב הישראל מזיקה לתינוק או שאינה מתאימה לו לעיכול וכדו', יכול להשתמש באבקת חלב של נכרי לכתחילה. (שו"ת מאמר מרדכי כרך א יורה דעה סימן ד)

כלומר: לכתחילה אסור אבקת חלב נוכרי גם אם יצרו אותה במדינות בהן החוק אוסר תערובות. ואפילו לתת לתינוק. רק תינוק שמזון המורכב מאבקת חלב ישראל מזיקה לו מותר לתת לו לכתחילה אבקת חלב נוכרי בהסתמך על הדעות המתירות.

4. אבקת חלב נוכרי בתערובת

מה הדין מאכל שמכיל גם אבקת חלב נוכרי בתוך שאר הרכיבים שלו, לדוגמא: שוקולד ?

על כך ענה הרב אליעזר וולדינברג , מגדולי רבני ירושלים:

ואכתוב בזה בקצרה רק הנלפענ"ד (הנראה לפי עניות דעתי) מה שיש מקום לומר שעל כגון נידוננו יודו גם המחמירים שיש להתיר על כגון דא, והוא זה:

(א) הנידון המדובר הא הוא לא עבור לקנות החלב כשלעצמו, אלא הוא עבור לקנות אבקת החלב הנוצר מזה, וביותר דיוק: לא לקנות אפילו את אבקת החלב כשהוא בעין כי אם על לקנות מוצרי שוקולדה אשר אחת המוצרים שמהם מיוצרים השוקולדה הוא גם אבקת חלב שמייצרים אותה מחלב עכו"ם, ומכיון שכן א"כ יש לומר דזה לא כלול כבר בגזירת חז"ל על חלב שחלבו עכו"ם, וממילא איננו דבר שבמנין אליבא דכו"ע, ונשאר רק החשש כשלעצמו דאולי מעורב בו חלב טמא, ולזה, כדי להפיג חשש זה מספיק כבר מה שהרבנות מציריך כותבת שביררה זאת, וכי נעלה מכל ספק הוא, שהמדובר בחלב פרות בלבד, וכמו"כ, שנוסף לזה קיים בשויצריה איסור חמור ביותר מטעם הממשלה על תוספת כל שהוא מחלב מסוג אחר, ובעונשים חמורים על העובר, ועוד זאת, כי מעבדות משוכללות ביותר בודקות את הרכב מייצרת השוקולדה אשר רק אחד המוצרים שמהם מיוצרת השוקולדה הוא גם אבקת - חלב שמייצרים אותה מחלב עכו"ם וכנז'.

(ב) בדומה לדברי האמורים מצינו שהעלה גם הגאון הגרמ"מ אפשטיין ז"ל ... העלה להלכה דרך ליקח חלב של עכו"ם ולעשות גבינה הישראל זה היה בכלל הגזירה דחלב של עכו"ם, אבל הגזירה לא היתה על דיני תערובות, וממילא על מה שלא הי' הגזירה הדר הדין דדבר שאין לו עיקר מן התורה בטל ברוב.

...ועל סוג כזה בודאי לא דיברו חז"ל, ולא היה זה בודאי אם כן בכלל גזירת הדבר שבמנין (אפילו למאן דס"ל שגזירת החלב של עכו"ם נחשבת לגזירת דבר שבמנין). (שו"ת ציץ אליעזר חלק טז סימן כה)

ההיתר של "ציץ אליעזר" מתבסס על הסיבות האלו:

- א. על תערובת חלב נוכרי לא גזרו חכמים.
- ב. אין חשש שערבבו חלב בהמה טמאה באבקת החלב. (כדברי אגרות משה)
- ג. כמו שלא גזרו על חמאת נוכרי לא גזרו על אבקת חלב נוכרי. (כדברי ההר צבי)

למעשה, במדינת ישראל, הרבנות הראשית לישראל לא נותנת כשרות למוצרים הבאים מחו"ל שיש בהם חלב נוכרי ממש, אלא רק למוצרים שיש בהם אבקת חלב נוכרי. המוצרים האלו אמנם מותרים ע"י הרבנות הראשית אבל הרבנות מחייבת לכתוב על האריזה, שזה מכיל אבקת חלב נוכרי, בין אם יובאו מחו"ל ובין אם יוצרו בארץ. במוצרים המיוצרים במדינת ישראל עצמה הולך ופוחת השימוש באבקת חלב נוכרי. (פירוט החלטת הרבנות הראשית לישראל, מובאים בנספחים 1)

סיכום

כפי שהקדמתי במבוא, התשובות שקיבלתי בביתי, לגבי השוקולדים, לא הניחו את דעתי. לכן החלטתי לברר את הנושא ביסודיות. אמנם בתחילה לא ידעתי כיצד להתחיל להקיף את הנושא. שמעתי שמות רבים של ספרים ורבנים, אמנם לא ידעתי כיצד אהפוך את שפע המידע הזה, לעבודה מסודרת. הרב אליכל אמר לי, שיש לעבוד לפי סדר השתלשלות ההלכה. מן המשנה והגמרא, דרך הראשונים והאחרונים, ועד לפוסקי זמנינו. אמנם שניגשתי לגמרות היה לי קשה להבין ולנתח אותם. הלכתי לסבי שהקדיש לי זמן רב מזמנו היקר, ולמדתי איתו את הדברים מהיסוד. בגמרות שהיו לי קשות במיוחד, עשיתי לעצמי טבלאות ותרשימים. במהלך העבודה נחשפתי לעניין עקרוני מאוד בפסיקת ההלכה. ראיתי שלגזרות חז"ל כח רב, ולא ניתן לבטלם אף שלפעמים נראה שטעם הגזירה כבר לא שייך. רק אם נבין שגזרת חז"ל לא נגזרה באופנים מסוימים, אז ניתן להקל. דרך העבודה הזאת שמעתי לראשונה את הדעות המסבירות שחז"ל לא גילו לנו את כל טעמיהם, ולכל גזירה יכולים להיות טעמים נוספים.

בסך הכל נהניתי מאוד מכתבת העבודה, ואני מודה לסבא ולרב אליכל, על הסיוע הרב שנתנו לי. אני מודה לרב תנובה על התשובה ששלח לשאלתי, ואשר מפורטת במדיניות תנובה, המובאת בנספחים.

למסקנת השאלות שהצבתי בתחילת המאמר, אסכם כך:

- א. לגבי חלב עצמו רבו הדעות לאסור אף היום, וזה המנהג הרווח בארץ.
- ב. לגבי מוצרי חלב ובפרט לגבי אבקת חלב, רבו הדעות להקל ולומר שאינם בכלל הגזירה.
- ג. במציאות ימינו הטכנולוגיה צמצמה הרבה את אפשרויות ערבוב החלב, והגדילה מאוד את יכולת הפיקוח.
- כיוון שכך, אף שאני מעדיף לצאת מכל מחלוקת, ולהחמיר בדבר (כשאר המבוגרים במשפחתי), אני מודע לכך שבאבקת חלב נכרי יש בוודאי למקלים על מה לסמוך.

ביבליוגרפיה

משנה מסכת בכורות.

גמרא מסכת עבודה זרה.

משנה תורה הלכות מאכלות אסורות – רבי משה בן מימון מהדורת שבת פרנקל.

שולחן ערוך יורה דעה -- רבי יוסף קארו הוצאת לשם.

ערוך השולחן – הרב יחיאל מיכל אפשטיין.

ספר פרי חדש - רבי חזקיה די סילוה.

שו"ת חתם סופר - רבי משה סופר.

דרשות החת"ם סופר – רבי משה סופר.

שו"ת אגרות משה - הרב משה פיינשטיין.

שו"ת הר צבי - הרב צבי פסח פרנק.

שו"ת חלקת יעקב - רבי יעקב מרדכי ברייש.

שו"ת מאמר מרדכי – הרב מרדכי אליהו.

שו"ת ציץ אליעזר – הרב אליעזר וולדינברג.

חזון אי"ש - הרב אברהם ישעיהו קרליץ.

אכול בשמחה - הרב משה ביגל.

נתיב החלב - עורך הרב זאב וייטמן.

אתר מועצת החלב <http://milk.org.il>